

संविधानसभा

संविधान अभिलेख अध्ययन तथा निक्कौल समिति

तत्कालीन राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनमा भएको सहमतिको निक्कौल सम्बन्धी प्रतिवेदन, २०७१

सि. नं	विषयवस्तु	सहमति भएका विषय	समितिको निक्कौल	कैफियत
१.	<u>प्रस्तावना :</u>	<p>राष्ट्रको निमित्त बलिदान गर्ने वीर शहीदहरूको स्मरण गर्दै !</p> <p>हामी सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता सम्पन्न नेपाली जनता वर्तमान र भावी सन्ततिको सु:ख, शान्ति र सम्वृद्धिको लागि यो घोषणा गर्दछौं</p> <p>“...नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय एकता, शान्ति सुव्यवस्था, संघीय लोकतान्त्रिक र समावेशी गणतन्त्रको संरक्षण र सम्वर्द्धन, नेपाली जनताको गाँस, वास र कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आय आर्जनको अवसर, व्यक्तित्व विकास, जीउ, धन, सम्पत्तिको सुरक्षा लगायत राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा प्रत्येक नेपाली नागरिकको ईज्जत प्रतिष्ठाको अभिवृद्धि गर्ने प्रण गर्दै,</p> <p>सम्पूर्ण नेपाली जनताको समतामूलक आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक उन्नति, प्रगति र विकास गर्ने संकल्प गर्दै,</p> <p>विश्व शान्ति, सम्वृद्धि र समानताको लागि बाधक देखिएका असमानता, भोकमरी र गरिबीको अन्त गर्दै स्वतन्त्र भएर बाँच्न पाउने अधिकार समेत समावेश भएको लोकतन्त्र र मानवअधिकारको सम्मानको जगमा विश्व शान्ति, सम्वृद्धि र समानताको लागि एक नयाँ अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थाको निर्माण गर्ने लक्ष्यमा प्रतिवद्ध रहँदै,...</p>	<p>यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	-
२.	<u>सार्वभौमसत्ताको प्रयोग :</u>	<p>जनतामा निहित सार्वभौमसत्ताको प्रयोग देहाय बमोजिम हुनेछ :-</p> <p>(क) विधायकी अधिकार व्यवस्थापिका र जनमत संग्रह मार्फत प्रयोग हुनेछ ।</p> <p>(ख) कार्यकारिणी अधिकार जननिर्वाचित राष्ट्रप्रमुख / मन्त्रपरिषद्बाट प्रयोग हुनेछ ।</p> <p>(ग) न्याय सम्बन्धी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुसार अदालत तथा न्यायीक निकायहरूबाट प्रयोग हुनेछ ।</p> <p>(घ) सरकारका सवै अंगले संविधान प्रदत्त नागरिकका मौलिक हकको सम्मान, संरक्षण र सम्वर्द्धन</p>	<p>यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	-

		<p>गर्नेछन् र कानून बमोजिम बाहेक त्यस्ता अधिकारको प्रयोगमा संकुचन, रोक वा ईन्कार गरिने छैन ।</p> <p>(ड) प्रत्येक नागरिकले जनप्रतिनिधिहरूको निर्वाचन तथा जनमत संग्रह मार्फत कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम वालिग मताधिकारको प्रयोग गर्नेछ ।</p>		
३.	<u>राष्ट्रिय हित :</u>	<p>(१) सार्वभौमसत्ता र राष्ट्रिय अखण्डता, राष्ट्रियता स्वाधिनताको रक्षा, राष्ट्रको स्वतन्त्रता, राष्ट्रिय एकता सबै नेपालीको हक, हित र स्वाभिमानको संरक्षण, सामाजिक तथा साँस्कृतिक सामञ्जस्यता, समानुपातिक र समावेशी बहुदलीय लोकतान्त्रिक संघीय गणतन्त्रात्मक राजनैतिक व्यवस्था, आर्थिक समुन्नति र सम्वृद्धि, विभिन्न जात जाति, धर्म, वर्ग र समूहका वीचमा सामाजिक सदभाव कायम राखी विभेदरहित, समतामूलक समाजको निर्माण गर्नु, नेपाली श्रम र पूँजीको संरक्षण, खाद्य सुरक्षा, उर्जा सुरक्षा र स्वच्छ पानीको संरक्षण गर्ने नेपालको राष्ट्रिय हितका आधारभूत विषयहरू हुनेछन् ।</p> <p>(२) देशको सार्वभौमसत्ता र अखण्डतामा वा विभिन्न जातजाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका वीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने, देशको गोप्य तथा सवेदनशील सूचनाहरू अनधिकृत व्यक्ति वा संस्थालाई चुहावट गर्ने राष्ट्र हित प्रतिकूलको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।</p> <p>(३) राष्ट्रिय हित र मर्यादा विपरित गरिने कुटनीतिक आचरण र कार्यहरू कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।</p>	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिएका विषय समेत समावेश गरिएको ।
४.	<u>मौलिक हक :</u>	<p>(१) सम्पदा संरक्षणको हक : प्रत्येक व्यक्तिलाई देशको प्राकृतिक श्रोत तथा साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण र उपयोगको हक हुनेछ ।</p> <p>(२) शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, गाँस, वास, कपास, सिंचाई, उन्नत वीऊ, मल र खाद्य प्रत्याभूतिको हक सबै नागरिकलाई हुनेछ ।</p> <p>(३) तर, नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकतामा प्रतिकूल हुने कार्यमा मुनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।</p>	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
५.	<u>नागरिकको कर्तव्य :</u>	<p>(१) राष्ट्रिय हितको संरक्षण र सम्वर्द्धनमा सहयोग र सेवा पुऱ्याउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।</p> <p>(२) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र राष्ट्रिय</p>	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले	

		<p>एकताको सम्मान र संरक्षण गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।</p> <p>(४) राष्ट्रिय भण्डा र गानको सम्मान गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।</p>	<p>संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	
६.	राज्यको दायित्व :	<p>(१) नेपालको स्वतन्त्रता, भौगोलिक अखण्डता, सार्वभौमसत्ता र राष्ट्रिय एकतालाई अक्षुण्ण राख्दै नागरिकको सुरक्षा प्रदान गरी आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक एवं साँस्कृतिक अधिकारको समानता र न्यायोचित तरिकाबाट उपभोग गर्न सक्ने स्थिति सिर्जना गर्ने राज्यको दायित्व हुनेछ ।</p> <p>(२) सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय अखण्डताको रक्षा, राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय सम्मानको अभिवृद्धि, राष्ट्रिय सुरक्षा र राजनैतिक स्थिरता, प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा एवं महिला, दलित, आदिवासी, लोपोन्मुख जाति, जनजाति, मुस्लिम, मधेसी, समुदायको भाषा, धर्म, संस्कृतिको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन, आर्थिक समुन्नति, गरिबी उन्मुलन, विभेदरहित समाजको निर्माण, सबै वर्ग, जाति, लिङ्ग, वृद्ध, अपाङ्ग, बालबालिका र अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत समुदाय र क्षेत्रका नागरिकको हक अधिकारको सुनिश्चितता, कानूनको शासन, पञ्चशिलका सिद्धान्त र विश्वशान्तिको पक्षपोषण गर्दै नेपालको स्वतन्त्रता, नेपाली जनताको स्वाभिमानको रक्षा र पहिचान अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा अभिवृद्धि गरी राष्ट्रिय हितको प्रवर्द्धन गर्नु राज्यको दायित्व हुनेछ ।</p> <p>(३) देशको साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणको लागि विश्वसम्पदा सूचीमा सूचिकृत भएका तथा अन्य साँस्कृतिक र प्राकृतिक सम्पदाको रूपमा रहेका दूर्लभ जीवजन्तु, वनस्पति, हिमाल, जलसम्पदा, ताल, सीमसार, निकुञ्ज, आरक्ष, खनिज आदिको अभिलेखीकरण गरी सो को संरक्षण, सम्बर्द्धन र सूचीकृत गर्नु राज्यको दायित्व हुनेछ ।</p> <p>(४) नेपाली जनताले अपेक्षा गरेको शान्ति, सुरक्षा, संवृद्धि तथा स्वतन्त्रताको चाहनालाई परिपूर्ति गर्दै राष्ट्रिय हितका विषयहरुको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्न राष्ट्रिय हित र सुरक्षा सम्बन्धी मूल नीति बनाई कार्यान्वयन गर्नु राज्यको दायित्व हुनेछ ।</p>	<p>यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	-
७.	राज्यका निर्देशक	<p>(१) देशको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र स्वतन्त्रतालाई कायम राखी अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा राष्ट्रिय</p>	<p>यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि</p>	-

	<p>सिद्धान्त :</p>	<p>सम्मानको अभिवृद्धि गर्दै राष्ट्रिय हितको प्रवर्द्धन गर्ने दिशामा राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध निर्देशित हुनेछ ।</p> <p>(२) सबै राष्ट्रहरूको स्वतन्त्रता र सार्वभौमिक समानताको सम्मान गर्दै एउटा स्वतन्त्र राष्ट्रले अर्को स्वतन्त्र राष्ट्रको आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप नगर्ने, राष्ट्रहरू बीचको आन्तरिक विवादको शान्तिपूर्ण समाधान गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय कानून, संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्रमा उल्लेखित सिद्धान्त र मान्यताहरू प्रति पूर्ण प्रतिबद्ध रहँदै नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध सञ्चालन हुनेछ ।</p> <p>(३) अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा शक्ति र सैन्य बलको प्रयोगको विरोध गर्दै विश्वलाई पूर्ण निःशस्त्रीकरण गर्ने दिशामा योगदान गर्ने नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धको उद्देश्य रहनेछ ।</p>	<p>मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	
<p>८.</p>	<p>राज्यका नीति :</p>	<p>(१) नेपालको भौगोलिक अखण्डतालाई प्रभावकारी रूपमा संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नको लागि अन्तर्राष्ट्रिय सिमानाको व्यवस्थापन र नियन्त्रण वैज्ञानिक ढंगले गर्ने र छिमेकी मुलुकसंगको सीमा व्यवस्थापन नियमन सीमा प्रणालीको सिद्धान्तमा आधारित भई गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(२) राज्यले देशमा उपलब्ध जनशक्तिलाई राष्ट्रिय हित प्रवर्द्धनका लागि अधिकतम उपयोग गर्ने र प्रत्येक नागरिकले आफूमा रहेको सीप, ज्ञान र धारणा राष्ट्र हितका लागि समर्पण गर्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्ने नीति लिनेछ ।</p> <p>(३) देशको प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको पहिचान, संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी त्यस्ता सम्पदामा वर्तमान र भावी पुस्ताको अन्तर्वशीय समन्यायिक हकलाई समेत सुनिश्चित गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(४) राज्यले जनतामा वातावरणीय स्वच्छता प्रति चेतना जगाउँदै स्वच्छ, र स्वस्थ वातावरण कायम राख्न नेपालको कूल भू-भागको कम्तिमा चालिस प्रतिशत भू-भागमा वनजंगल कायम राख्ने नीति राज्यले लिनेछ ।</p> <p>(५) राज्यले आदिवासी जनजातिको जैविक तथा साँस्कृतिक श्रोत सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप, अनुसन्धान र अभ्यासको पहिचान, संरक्षण र सम्बर्द्धन गरी त्यस्तो ज्ञान, सीप र अभ्यासबाट प्राप्त लाभमा सम्बन्धित समुदायको हकको</p>	<p>यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।</p>	<p>-</p>

		<p>सुनिश्चित गर्ने नीति लिनेछ ।</p> <p>(६) राज्यले देशको प्राकृतिक स्रोत र साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षणमा स्थानीय समुदायका महिला, भूमिहीन र विपन्न वर्गका व्यक्तिहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने र त्यस्तो सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धनबाट प्राप्त लाभमा समन्यायिक पहुँचको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(७) राज्यले राष्ट्र र राष्ट्रिय हित अनुकूल उपयोगी एवं लाभदायक रूपमा देशको प्राकृतिक श्रोत तथा सम्पदाको परिचालन गर्ने नीति लिनेछ ।</p> <p>(८) राष्ट्रिय स्वतन्त्रता र सार्वभौमसत्ताको संरक्षण, भौगोलिक अखण्डता र स्वाभिमानलाई कायम राख्दै समानताको आधारमा विश्वव्यापीकरण र राष्ट्र राष्ट्रहरूका बीच बढ्दो पारस्परिक अन्तर्निर्भरताको वास्तविक यथार्थलाई आत्मसात गरी संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र, असंलग्नता, पञ्चशिल एवं शान्तिपूर्ण सहअस्तित्वको सिद्धान्त, मानव अधिकारको सम्मान, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र विश्व शान्तिको मान्यताको आधारमा छिमेकी मित्र राष्ट्रहरू र संसारका अरु सबै मुलुकहरू सित आर्थिक, सामाजिक एवं अन्य क्षेत्रमा समानताको आधारमा सहयोगात्मक सुसम्बन्ध कायम गरी नेपालमा शान्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताको आधारमा संस्थागत गर्दै जाने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(९) राज्यले नेपाली जनता र छिमेकी मित्र राष्ट्रहरूको जनताका बीचमा रहेको सामाजिक तथा साँस्कृतिक सम्बन्धलाई अभि मजवुत र प्रगाढ बनाउँदै दुवै छिमेकी मुलुकहरूसंग समानताको आधारमा व्यवहार गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(१०) नेपालले राष्ट्रहरू बीचको विवादलाई युद्धबाट समाधान गर्ने कुनैपनि प्रयासमा एक राष्ट्रले अर्को राष्ट्रको क्षेत्रीय अखण्डता र स्वतन्त्रताको विरुद्ध गरिएको कुनै पनि शक्ति र धम्कीको प्रयोगको विरोध गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।</p> <p>(११) नेपाल बाहिर रहेका नेपाली नागरिकहरूको हक हितको सुरक्षाका साथै विभिन्न मुलुकमा रहेबसेका नेपाली नागरिकसंगको आर्थिक तथा सामाजिक सम्बन्ध कायम गराउने दिशामा नेपालको परराष्ट्र नीति क्रियाशील हुनेछ ।</p>		
--	--	--	--	--

		<p>(१२) विश्व शान्तिको प्रवर्द्धन र विकासको साथै लोकतन्त्र र मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धन प्रति पूर्ण समर्थन र सहयोग गर्दै स्वतन्त्र राष्ट्रले भोग्दै आएका आन्तरिक द्वन्द, कलह र युद्धको शान्तिपूर्ण समाधानको लागि द्वन्द समाधानमा नेपालले हाँसिल गरेको अनुभव उपलब्धीहरूलाई संयुक्त राष्ट्र संघ र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूको माध्यमबाट सम्बन्धित पक्षहरूलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने नीति राज्यले लिनेछ ।</p> <p>(१३) राज्यले आवश्यकता अनुसार भूतपूर्व सैनिक र प्रहरीमा रहेको ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्ने नीति अवलम्बन गर्नेछ ।</p>		
९.	<u>परराष्ट्र सम्बन्ध :</u>	नेपालको परराष्ट्र सम्बन्ध सञ्चालन सम्बन्धी अधिकार केन्द्र/संघमा निहित रहनेछ ।	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
१०.	<u>नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधि :</u>	<p>(१) राष्ट्रप्रमुख/मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले नेपाली राजदूत र कुनै खास प्रयोजनको लागि विशेष प्रतिनिधि नियुक्त गर्न सक्नेछ ।</p> <p>(२) राष्ट्रप्रमुखले विदेशी राजदूत र विशेष प्रतिनिधिको ओहदाको प्रमाणपत्र ग्रहण गर्नेछ ।</p>	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
११.	<u>सन्धि सम्पन्न गर्ने अधिकार :</u>	<p>(१) सन्धि वा सम्झौता गर्ने अधिकार केन्द्र/संघमा निहित रहनेछ ।</p> <p>(२) प्रदेशको सूचीकृत क्षेत्राधिकारको विषयमा सन्धि वा सम्झौता गर्दा केन्द्रले प्रदेशको सहमति लिनुपर्नेछ ।</p> <p>(३) प्रदेश/प्रान्तले केन्द्रीय सरकारको सहमतिमा आर्थिक तथा औद्योगिक विषयका करारजन्य सम्झौता गर्न सक्नेछ । (यसलाई संविधानको अन्य उपयुक्त स्थानमा राख्ने)</p>	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिएका विषय समेत समावेश गरिएको ।
१२.	-	-	-	तत्कालीन संविधान सभाले २०६७/१०/१२ मा परिमार्जन गर्न निर्देशन दिए बमोजिम यो धारा हटाई खण्ड (क) लाई धारा १३ मा समावेश गरिएको ।

१३.	<u>सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन :</u>	<p>(१) नेपाल राज्य वा नेपाल सरकार पक्ष हुने सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।</p> <p>(२) उपधारा (१) बमोजिम कानून बनाउँदा अन्य कुराको अतिरिक्त देहायका विषयका सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन केन्द्रीय/संघीय व्यवस्थापिकामा उपस्थित सदस्यहरूको दुई तिहाई बहुमतले गर्नुपर्ने शर्त राखिनेछ :-</p> <p>(क) शान्ति र मैत्री;</p> <p>(ख) सुरक्षा एवं सामरिक सम्बन्ध;</p> <p>(ग) नेपाल राज्यको सिमाना; र</p> <p>(घ) प्राकृतिक स्रोत तथा त्यसको उपयोगको बाँडफाँड</p> <p>३) यो संविधान प्रारम्भ भएपछि हुने कुनै सन्धि वा सम्झौता यस धारा बमोजिम अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन नभएसम्म नेपाल सरकार वा नेपाल राज्यको हकमा लागू भएको मानिने छैन ।</p> <p>४) उपधारा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल राज्यको प्रादेशिक अखण्डतामा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै सन्धि वा सम्झौता गरिने छैन ।</p>	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिएका विषय समेत समावेश गरिएको ।
१४.	-	-	-	तत्कालीन संविधान सभाले निर्देशन बमोजिम धारा १५ को विषय हटाइएको
१५.	-	-	-	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिए बमोजिम यो धारा १५ को विषय हटाइएको
१६.	<u>व्यवस्थापिका बाट स्वीकृति प्राप्त गर्नुपर्ने</u>	जलश्रोत उपयोगका सम्बन्धमा स्वदेशी व्यक्ति वा संस्था बाहेकका अन्य व्यक्ति वा संस्थालाई लगानी गर्न दिने सम्बन्धी सम्झौता गर्नु अघि केन्द्रीय व्यवस्थापिकाको बैठकको बहुमतबाट स्वीकृति प्राप्त गर्नुपर्नेछ ।	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
१७.	<u>संकटकालिन अधिकार :</u>	(१) नेपाल राज्यको सार्वभौमसत्ता अखण्डता वा कुनै भागको सुरक्षा वा राष्ट्रिय एकतामा युद्ध, बाह्य आक्रमण, सशस्त्र विद्रोह वा चरम आर्थिक विश्रृङ्खलताको कारणले गम्भिर संकट उत्पन्न भएमा राष्ट्रप्रमुख/ मन्त्रपरिषदको सिफारिसमा राष्ट्र प्रमुखले नेपाल राज्यभर वा कुनै खास क्षेत्रमा	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-

		लागू हुने गरी संकटकालिन अवस्थाको घोषणा वा आदेश जारी गर्न सक्नेछ । (२) गम्भीर प्राकृतिक प्रकोप वा चरम आर्थिक विश्रृंखलताको कारणले प्रान्त/प्रदेशमा गम्भीर संकट उत्पन्न भएमा आफ्नो प्रादेशिक क्षेत्राधिकार भित्र लागू हुने गरी केन्द्रीय/ संघीय सरकारको सहमतिमा प्रान्त/प्रदेश सरकारले संकटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।		
१८.	<u>आत्मनिर्णयको अधिकार :</u>	नेपालको संघीय शासन प्रणाली स्वायत्त शासन व्यवस्थाको सिद्धान्तमा आधारित भै सञ्चालन हुनेछ । सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकताको प्रतिकूल नहुने गरी प्रत्येक प्रान्त/प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई यस संविधानमा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्नो प्रादेशिक क्षेत्रभित्रका जनताको राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विकास तथा प्राकृतिक सम्पदाको सम्बर्द्धन, संरक्षण र उपयोग गर्ने पूर्ण आत्मनिर्णयको अधिकार रहनेछ ।	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
१९.	<u>राजनैतिक दल :</u>	कुनैपनि राजनैतिक दलले देशको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकताको प्रतिकूल हुने गरी आफ्ना क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न पाउने छैन । सो विपरित गरिने क्रियाकलाप कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ ।	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
२०.	<u>जनमत संग्रह सम्बन्धी व्यवस्था :</u>	(१) राष्ट्रिय महत्वको कुनै विषयमा जनमत संग्रहबाट निर्णय लिन आवश्यक छ भनी संघीय/केन्द्रीय व्यवस्थापिकामा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरूको दुई तिहाई बहुमतबाट निर्णय भएको विषयमा जनमत संग्रहबाट निर्णय लिन सकिनेछ । (२) उपधारा (१) बमोजिमको प्रक्रियाबाट निर्णय लिइने कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।	यो विषय राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्यक्षेत्र भित्र नभएपनि मस्यौदा समितिलाई महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्री हुने भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
२१.	<u>नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना :</u>	(१) नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सिमानाको सुरक्षा, व्यवस्थापन र सिमाङ्कनको मुख्य जिम्मेवारी संघीय/केन्द्रिय सरकारको हुनेछ ।	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिए परिमार्जन गरिएको ।
२२.	<u>राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद् :</u>	(१) नेपालको समग्र राष्ट्रिय हित, सुरक्षा र प्रतिरक्षा सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न तथा नेपाली राष्ट्रिय सेनाको परिचालन, नियन्त्रण र व्यवस्थापन गर्नका लागि मन्त्रिपरिषद्लाई/ कार्यकारिणी प्रमुखलाई सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहेको एक राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद् रहनेछ :- (क) कार्यकारिणी प्रमुख - अध्यक्ष (ख) रक्षा मन्त्री - सदस्य	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिएका विषय समेत समावेश गरिएको ।

		<p>(ग) गृह मन्त्री - सदस्य (घ) परराष्ट्र मन्त्री - सदस्य (ङ) अर्थ मन्त्री - सदस्य (२) रक्षा मन्त्रालयको सचिवले राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्को सचिव भई काम गर्नेछ । (३) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदले आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रप्रमुख समक्ष पेश गर्नेछ र निजले उक्त प्रतिवेदन मन्त्रपरिषद् मार्फत व्यवस्थापिका समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ । (४) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद् सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।</p>		
२३.	<u>सैनिक सेवा आयोगको गठन :</u>	नेपाली राष्ट्रिय सेनाको नियुक्ति र पदोन्नतिको लागि कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम एक सैनिक सेवा आयोगको गठन गरिनेछ ।	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	-
२४.	<u>नेपाली राष्ट्रिय सेना सम्बन्धी व्यवस्था :</u>	<p>“१) देशको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय एकताको रक्षाका लागि लोकतान्त्रिक सिद्धान्तप्रति प्रतिबद्ध समानुपातिक, समावेशी र राष्ट्रिय स्वरूपको नेपाली सेनाको एक संगठन रहनेछ ।”</p> <p>“२) नेपाली सेनालाई राष्ट्रिय स्वरूप प्रदान गर्न र समावेशी बनाउन मधेशी, आदिवासी जनजाती, दलित, महिला, पिछडिएका क्षेत्र लगायतका जनताको प्रवेश समानता र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानूनमा व्यवस्था गरी सुनिश्चित गरिनेछ ।</p> <p>(३) नेपाल सरकारले नेपाली सेनालाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिमको विकास निर्माण र प्राकृतिक प्रकोप नियन्त्रण लगायतका अन्य कार्यमा समेत लगाउन सक्नेछ ।”</p> <p>(४) राष्ट्रप्रमुख नेपाली राष्ट्रिय सेनाको परमाधिपति हुनेछ ।</p> <p>(५) प्रधानसेनापतिको नियुक्ति मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले गर्नेछ ।</p> <p>(६) प्रधानसेनापतिको पदमुक्ति मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले गर्नेछ ।</p> <p>(७) प्राकृतिक विपत्ति परेको कारणले नेपाली राष्ट्रिय सेना परिचालन भएकोमा बाहेक राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्को सिफारिस बमोजिम सेना परिचालन सम्बन्धी मन्त्रपरिषद्को निर्णय भएको एक महिना भित्र संघीय व्यवस्थापिकामा विशेष सुरक्षा समितिमा प्रस्तुत भई अनुमोदन हुनु पर्नेछ ।</p> <p>(८) नेपाली राष्ट्रिय सेना सम्बन्धी अन्य कुराहरू कानूनमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।</p>	यो विषयमा संविधानसभामा सहमति रहेको देखिँदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	तत्कालीन संविधान सभाले परिमार्जन र थप गर्न निर्देशन दिएका विषय समावेश गरिएको । संविधानसभाको २०६६/१०/१२ को निर्णयमा यो धाराको साविक उपधारा (२) मा रहेको नेपाली सेना र शिविरमा रहेका लडाकुको पुनर्स्थापन, व्यवस्थापन र समायोजन सम्बन्धी व्यवस्था नयाँ संविधानमा राख्नु पर्ने वा नपर्ने विषयमा संवैधानिक समितिलाई टुङ्गे लगाउन प्रश्नावली बनाएको भएपनि लडाकु समायोजन भैसकेकोले अब केही गर्नु नपर्ने ।
२५.	<u>नेपाल प्रहरी,</u>	(१) केन्द्रमा संघीय प्रहरी, संघीय अर्धसैनिक बल र	यो विषयमा संविधानसभामा	तत्कालीन

<u>अर्धसैनिक बल</u> <u>र गुप्तचर</u> <u>संगठन</u> <u>सम्बन्धी</u> <u>व्यवस्था :</u>	संघीय गुप्तचर संस्थाको संगठन रहनेछ । (२) प्रत्येक संघीय ईकाई (प्रदेश) मा प्रहरी संगठन रहनेछ । (३) सुरक्षा निकाय सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण भए वमोजिम हुनेछ ।	सहमति रहेको देखिंदा संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	संविधान सभाले परिमार्जन गर्न निर्देशन दिएका विषय समेत समावेश गरिएको ।
---	---	--	---

अनुसूची-

संविधानसभाबाट संवैधानिक समितिलाई दिएका सुझाव एवं निर्देशनहरू

राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनको सम्बन्धमा

मिति २०६७/१०/१२

- राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनसाथ संलग्न प्रारम्भिक मस्यौदाको क्र.सं. १, २, १०, १७, १९ र २० मा रहेका विषयहरू संवैधानिक समितिको कार्यक्षेत्रमा पर्ने देखिएको, क्र.सं. ४, ५, ६, ७ र ८ मा रहेका विषयहरू मौलिक हक तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने देखिएको र क्र.सं. १८ रहेको विषय राज्यको पुनर्संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट समितिको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको मस्यौदामा समितिको दृष्टिले सम्बन्धित भागमा राख्न सिफारिस गरिएका विषयलाई संवैधानिक समितिले महत्वपूर्ण सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा ग्रहण गरी सम्बन्धित विषयलाई पूर्णता दिने क्रममा ध्यान दिने ।
- मस्यौदाको क्र.सं. ३ को राष्ट्रिय हित सम्बन्धी व्यवस्थामा राष्ट्रिय हितका आधारभूत विषय सहितको परिभाषा मात्र समावेश गर्न उपयुक्त हुने भएकोले हालको मस्यौदाको पहिलो हरफमा रहेको सार्वभौमसत्ता र राष्ट्रिय अखण्डता पछि “राष्ट्रिय स्वाधिनता” भन्ने शब्दहरू थप गर्ने, दोस्रो हरफमा रहेको राष्ट्रको स्वतन्त्रता पछि “राष्ट्रिय एकता सबै नेपालीको हक, हित र स्वाभिमानको संरक्षण” भन्ने शब्दहरू थप गर्ने, नवौँ हरफमा रहेको जाति पछि “धर्म” शब्द थप गर्ने, एघारौँ हरफको समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने पछि “नेपाली श्रम र पूँजीको संरक्षण, खाद्य सुरक्षा, उर्जा सुरक्षा र स्वच्छ पानीको संरक्षण गर्ने” भन्ने शब्दहरू थप गरी सो भावना प्रतिबिम्बित हुने गरी मस्यौदा गर्ने । साथै हालको मस्यौदाको दोस्रो र तेस्रो हरफमा रहेको “पहिचान, सहमति र सहकार्यको आधारमा राष्ट्रिय एकता” भन्ने शब्दहरू, आठौँ हरफमा रहेको “यातायात, सूचना र प्रविधिको विकास” भन्ने शब्दहरू, व्याख्यात्मक टिप्पणीको सातौँ हरफमा रहेको “र यसको ठोस परिभाषा समेत गर्न कठिन” भन्ने शब्दहरू राख्न आवश्यक नभएकोले हटाउने ।
- मस्यौदाको क्र.सं ११ को उपधारा (२) को सट्टा देहायको उपधारा (२) राख्ने :
(२) “प्रदेशको सूचीकृत क्षेत्राधिकारको विषयमा सन्धि वा सम्झौता गर्दा केन्द्रले प्रदेशको सहमति लिनुपर्नेछ । ”
- मस्यौदाको क्र.सं ११ को उपधारा (३) मा रहेको व्यवस्था अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्बन्धी शीर्षकमा नराखी संविधानको अन्य उपयुक्त स्थानमा राख्ने ।
- क्र.सं. १२ मा सन्धि सम्पन्न गर्न नसकिने विषयको नकारात्मक सूची राखिएकोमा संविधानमा त्यस्तो सूची राख्न आवश्यक नरहेको, यो बुँदामा उल्लिखित खण्ड (क) को व्यवस्थालाई मात्र क्र.सं. १३ को व्यवस्था अन्तर्गत उपधारा (३) पछि नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५६(४) अनुरूपको भाषा र तरिकाले अलगै उपधारामा राख्ने ।
- क्र.सं. १३ को उपधारा (२) को पाँचौँ हरफमा रहेको “तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरूको” भन्ने शब्दहरूको सट्टामा “उपस्थित सदस्यहरूको” भन्ने शब्दहरू राख्ने र उपधारा (३) र (४) लाई नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १५६ मा भए सरहको व्यवस्था अनुरूप मस्यौदा गरी अरु विषयहरू सन्धि सम्बन्धमा विधायिकाबाट निर्मित कानूनले नियमित गर्ने गरी आवश्यक क्रम मिलाई राख्ने ।

७. क्र.सं. १४.मा रहेको व्यवस्था संविधानमा राख्न उपयुक्त नहुने हुँदा उक्त व्यवस्था विधायिकाबाट निर्मित कानूनले नियमित गर्ने गरी राख्ने ।
८. क्र.सं.१५. को व्यवस्था संविधानमा उल्लेख गर्नु पर्ने महत्वको नभएकोले सन्धि सम्बन्धी विधायिका निर्मित कानून वा विधायिकाको कार्यविधि सम्बन्धी नियमावलीबाटै व्यवस्थित हुन सक्ने कारणले संविधानमा समावेश गर्न नपर्ने ।
९. क्र.सं. २१ मा रहेको नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना सम्बन्धी व्यवस्थाको लागि उपधारा (१) को व्यवस्था पर्याप्त रहेकोले उपधारा (२) आवश्यक नपर्ने, साथै यो उपधारा (२) मा उल्लेख भएको कुरा अवधारणा पत्र र व्याख्यात्मक टिप्पणीबाट नै स्पष्ट भई रहेको छ । क्र.सं. २१ को व्याख्यात्मक टिप्पणीको पेज १९ को तेस्रो हरफमा रहेको “सन् १८७५ को सन्धि” भन्ने शब्द पछि “लगायत” भन्ने शब्द थप गर्दा कुनै ऐतिहासिक दस्तावेज यहाँ उल्लेख गर्न छुट भएको भएपनि सबैलाई आधार लिएर सिमाना व्यवस्थापन गर्न सकिने हुनाले सोही बमोजिम परिमार्जन गर्ने ।
१०. क्र.सं. २२ मा रहेको राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद सम्बन्धी व्यवस्थाको उपधारा (१) को तेस्रो हरफमा रहेको सेनाको परिचालन पछि, कमा (,) राख्ने र “नियन्त्रण” भन्ने शब्द थप गर्ने,
११. सोही उपधाराको खण्ड (च) आवश्यक नरहेकोले हटाउने ।
१२. सोही क्र.सं.को उपधारा (२) र (४) मा रहेको विषय कानूनद्वारा व्यवस्थित हुने विषय भएकोले संविधानमा राखिरहन नपर्ने ।
१३. सोही क्र.सं.को उपधारा (३) मा रहेको विषयलाई देहाय बमोजिम परिमार्जन गरी उपधाराको क्रम मिलाउने - “रक्षा मन्त्रालयको सचिवले राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदको सचिव भई काम गर्नेछ”
१४. सोही क्र.सं.को अन्त्यमा देहायको उपधारा थप गर्नु आवश्यक देखिएको ।
- “(३) राष्ट्रिय सुरक्षा परिषदले आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रप्रमुख समक्ष पेश गर्नेछ र निजले उक्त प्रतिवेदन मन्त्रपरिषद् मार्फत व्यवस्थापिका समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।”
१५. क्र.सं. २४ मा रहेको नेपाली राष्ट्रिय सेना सम्बन्धी व्यवस्थाको उपधारा (१) को व्यवस्थाको सट्टा देहाय बमोजिमको व्यवस्थाहरु गर्न उपयुक्त हुने :
- “(१) देशको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय एकताको रक्षाका लागि लोकतान्त्रिक सिद्धान्तप्रति प्रतिबद्ध समानुपातिक, समावेशी र राष्ट्रिय स्वरूपको नेपाली सेनाको एक संगठन रहनेछ ।”
१६. सोही क्र.सं.को उपधारा (१) पछि देहायका उपधारा (२) र (३) थप गरी उपधाराको क्रम मिलाउने :-
- “(२) नेपाली सेनालाई राष्ट्रिय स्वरूप प्रदान गर्न र समावेशी बनाउन मधेशी, आदिवासी जनजाती, दलित, महिला, पिछडिएका क्षेत्र लगायतका जनताको प्रवेश समानता र समावेशी सिद्धान्तका आधारमा कानूनमा व्यवस्था गरी सुनिश्चित गरिनेछ ।
- (३) नेपाल सरकारले नेपाली सेनालाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिमको विकास निर्माण र प्राकृतिक प्रकोप नियन्त्रण लगायतका अन्य कार्यमा समेत लगाउन सक्नेछ ।”
१७. सोही क्र.सं.को उपधारा (२) मा २ वटा अलग अलग विषय एकै स्थानमा रहेकोमा नेपाली सेना लोकतान्त्रिक सिद्धान्तप्रति प्रतिबद्ध, सहभागितामूलक तथा समावेशी स्वरूपको हुनु पर्ने विषय उपधारा (१) मा नै समावेश भई सकेको र शिविरमा रहेका लडाकु (जनमुक्ति सेना) को १२ बुँदे समझदारी र वृहत शान्ति सम्झौताको आधारमा पुनःस्थापन, व्यवस्थापन र समायोजन सम्बन्धी विषय टुङ्गो लाग्न बाँकी रहेकोले सो विषय टुङ्गो लागे बमोजिम गर्ने गरी यो उपधारा हटाउने ।
१८. सोही क्र.सं.को उपधारा (४) मा प्रधानसेनापतिको नियुक्ति मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले गर्ने व्यवस्था राख्ने ।
१९. सोही क्र.सं.को उपधारा (५) मा प्रधानसेनापतिको पदमुक्ति मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले गर्ने व्यवस्था राख्ने ।
२०. सोही क्र.सं.को उपधारा (६) को व्यवस्था सि.नं. २२ (१) को राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद सम्बन्धी व्यवस्थामा समावेश भैसकेकोले राखिरहन नपर्ने ।

२१. सोही क्र.सं.को उपधारा (७) को अन्त्यमा रहेको “केन्द्रिय व्यवस्थापिकाको विशेष सुरक्षा समितिमा” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “संघीय व्यवस्थापिकामा” भन्ने शब्दहरू राखी उपधाराहरूको क्रम मिलाउने ।

२२. क्र.सं. २५, २६, २७ र २८ मा रहेका अर्ध सैनिक बल, गुप्तचर संगठन, प्रहरी सम्बन्धी व्यवस्था र सरकारप्रति उत्तरदायी रहने भन्ने व्यवस्थाहरूको मस्यौदामा रहे जस्तो अलग अलग विस्तृत व्यवस्था संविधानमा रहनु पर्ने देखिदैन । त्यसको सट्टामा एउटै बुँदामा देहायको व्यवस्था र व्याख्यात्मक टिप्पणी राख्नु पर्याप्त हुने,-

क्र.सं.	विषयवस्तु	संविधानमा राख्ने प्रस्तावित व्यवस्था
२५	नेपाल प्रहरी, अर्धसैनिक बल र गुप्तचर संगठन सम्बन्धी व्यवस्था:	(१) केन्द्रमा संघीय प्रहरी, संघीय अर्धसैनिक बल र संघीय गुप्तचर संस्थाको संगठन रहनेछ । (२) प्रत्येक संघीय ईकाईमा प्रहरी संगठन रहनेछ । (३) सुरक्षा निकाय सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारण भए वमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची

संविधान सभा

राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदन अध्ययन उप-समितिका सदस्यहरू

- १ मा.श्री रविन्द्र अधिकारी - संयोजक
- २ मा.श्री गंगा लाल तुलाधर
- ३ मा.श्री टेक बहादुर बस्नेत
- ४ मा.श्री डम्बरध्वज तुम्बाहाम्फे
- ५ मा.श्री ध्रुव वाग्ले
- ६ मा.श्री नारायण प्रकाश साउद

- ७ मा.श्री पार्वत गुरुड
- ८ मा.श्री बादशाह कुर्मी
- ९ मा.श्री भरत कुमार शाह
- १० मा.श्री विक्रम बहादुर थापा
- ११ मा.श्री विमल कुमार केडिया
- १२ मा. श्री शिवचन्द्र चौधरी